

Simon Sorgenfrei

Temasektion

Muslimer i Sverige under stormaktstiden

Vad vet vi och vad vet vi inte?

Nøgleord

Islam och muslimer i Sverige;
Stormaktstiden; Tatarer; osmanska
riket

Resume Islamforskning i Sverige är liksom på andra håll i hög grad samtidsorienterad. Samtidigt finns intressant historiskt material som rör islam och muslimer i Sverige under historisk tid. Denna artikel behandlar några av de muslimer som kom att leva i Sverige under stormaktstiden. Ambitionen är inte främst att presentera biografiska data om dessa personer, utan att diskutera källäget och vidare forskningsbehov. Ett framträdande syfte med artikeln är att uppmuntra till ytterligare islamforskning på historiskt material i svenska arkiv.

Den svenska stormaktstiden brukar förläggas till tiden mellan Gustav II Adolfs (1594–1632) trontillträde år 1611 och Karl XII (1682–1718) död, eller tiden strax därefter. Ibland ges epoken en mer generös ram och får då ta sin början redan efter Gustav Vasas död och med sonen Erik XIV:s ambitioner att ta makten över Östersjön.¹ Gustav Vasa (1496–1560) och Erik XIV (1533–1577) hade grundat Sverige som en evangelisk luthersk nation och lagt grunden för en starkt antikatolsk inrikespolitik. I samband med Uppsala möte 1593 under ledning av Hertig Karl, sedermera Karl IX (1550–1611), fastslogs att kungen och alla svenska medborgare i enlighet med den augsburgska trosbekännelsen skulle bekänna sig till den evangelisk-lutherska läran och att andra uttolkningar av kristendomen skulle betraktas som villfarelser.² I den svenska propagandan under trettioåriga kriget skulle Gustav II Adolf senare framställas som protestantismens försvarare och i 1686 års kyrkolag befästes att ”Judar, Turckar, Morianer och Hedningar, som här i riket inkomma, skola underwijsas i vår

1. Exempelvis Larsson & Marklund 2012.

2. Levin 1896: 150.

Simon Sorgenfrei är föreståndare för IMS - Institutet för forskning om mångreligiositet och sekularitet och docent i religionsvetenskap vid Södertörns högskola.

rätta Lära och befordras till Doop och Christendom”³ Ingen annan religion fick alltså utövas inom rikets gränser, ”Icke blott de otrognas gudstjänster” var förbjudna, skriver Nils Staf, utan även andra sekters ”samkväm och övningar.”⁴

Stormaktstiden var alltså, oavsett när vi låter den ta sin början, en tid av protestantisk hegemoni i Sverige. I alla fall vad beträffar den regerande eliten. Men det var också en tid av täta kontakter med katoliker och kalvinister, judar och muslimer såväl i Europa som i Asien. Redan 1556 inledde Gustav Vasa diplomatiska relationer med tatariska riken, så kallade khanat, i Kazan, Krim, Astrakan och Sibirien⁵ och med tiden kom de diplomatiska relationerna med osmanska riket att bli allt viktigare.⁶ Stormaktstidens krig och diplomatiska kontakter medförde därför att så kallade främmande trosbekännare med jämna mellanrum faktiskt kom till Sverige och en del av dem var också muslimer. Ofta blev de, vilket är en tråd som löper genom denna artikel, i enlighet med den ovan citerade kyrkolagen från 1686 föremål för kristendomsundervisning och dop. Men så var inte alltid fallet och hur de behandlades berodde till viss del av deras utrikespolitiska betydelse. Även detta kommer att exemplifieras i artikeln.

Islamforskning i Sverige är liksom på många andra håll i hög grad samtidsorienterad. Det bör kanske inte överraska, eftersom muslimer huvudsakligen kommit till Sverige under andra halvan av 1900-talet och islams etablering ligger nära i tiden. Samtidigt finns alltså intressant historiskt material som rör islam och muslimer i Sverige under historisk tid. I den mån detta material har beforskats har det huvudsakligen gjorts så av historiker, inte av religionsvetare och i ännu mindre grad av islamforskare. Denna artikel ska behandla några av de muslimer som kom till Sverige under stormaktstiden och delvis ställa andra frågor till material som tidigare behandlats. Texten kommer inte att behandla islam och muslimer i erövrade områden och inte heller behandla de diplomatiska sändebud från muslimska majoritetsländer som befann sig i Sverige under denna period.⁷ Den syftar alltså inte till att vara en fullständig redogörelse över alla muslimer som uppehöll sig i Sverige under stormaktstiden. Istället ska artikeln fokusera på några av de redan mest kända individer, av muslimsk härkomst, som tillfälligt eller permanent kom att leva i Sverige under denna epok. Men ambitionen är heller inte att främst presentera biografiska data om dessa per-

3. Citerat efter Arne 1952: 25.

4. Staf 1966: 9.

5. Jarring 1987; Swiecicka 1997; Sorgenfrei 2018: 33–57.

6. Se Östlund 2020 för osmansk diplomatisk närvaro i Sverige.

7. Se exempelvis Östlund 2020.

soner, utan att diskutera källäget och vidare forskningsbehov. Kan vi utvinna ytterligare eller ny kunskap om dessa individer och om hur islam praktiserats i Sverige under denna historiska period? Eller kan vi genom nya arkivstudier avfärda eller skriva om delar av historien? Finns det material som ännu inte studerats? Vilka ytterligare frågor kan vi få svar på genom djupare och vidare sökningar i arkiven? Ett framträdande syfte med artikeln är alltså att uppmuntra till ytterligare islamforskning på historiskt material i svenska arkiv.

Textens fem delar behandlar i tur och ordning: den Abdollah Esfahani som ska ha kommit till Sverige från Persien under tidigt 1600-tal, kamelskötaren som kallas ”Schiaba” i dokumenten och som kom till Sverige 1688, kocken Alexander som hoppade av en kazansk delegation och blev kvar i Stockholm, de osmanske kreditorer som följde med karolinerna till Sverige från Bender och Varniza 1714 och slutligen tre uighuriska slavinnor som kom till den sönderfallande stormakten i sällskap med Birgitta Scherzenfeldt (1684–1736) och Johan Gustaf Renat (1682–1744).

Fanns Abdollah Esfahani/Thure Spahandelin?

Ibland omtalas att en persisk muslim vid namn Abdollah Esfahani ska ha kommit till Sverige redan under tidigt 1600-tal och här konverterat till kristendom. Men denna berättelse visar sig ytterst svår att bekräfta. Esfahani tycks vara i det närmsta en vandringsägen och har inte behandlats i forskningslitteraturen. Den information som finns om honom hittar man istället online.

På svenska Wikipedia kan man läsa om en Thure Spahandelin som ska ha fötts i Esfahan i Iran ca 1550 och avlidit i Stockholm 1623. Enligt de uppgifter som finns på sidan kom han till Sverige tillsammans med diplomaten Bengt Bengtsson Oxenstierna (1591–1643), kallad Resare-Bengt på grund av sina omfattande resor. Mellan 1616 och 1620 reste Oxenstierna i Asien och besökte då bland annat Aleppo, Bagdad och Esfahan. Där var han under en tid i tjänst hos den safavidiske härskaren Shah Abbas I (1571–1629) och där ska han ha lärt känna stallmästaren Abdollah Esfahani. När det var dags för Oxenstierna att återvända hem ska stallmästaren ha följt med honom och väl i Stock-

holm låtit döpa sig i Tyska kyrkan till Thure Spahandelin. Senare ska han enligt Wikipediaartikeln ha fått tjänst som hovstallmästare åt Gustav II Adolf (1594–1632). Vi får också veta att släkten ändrat namn till Sandelin, etablerat sig i Värmland och att vi bland ättlingarna finner såväl författarna Esaias Tegnér (1782–1846), Gustaf Fröding (1860–1911) och Selma Lagerlöf (1858–1940).⁸

Det är en fantastisk historia. Om den stämmer skulle denne Esfahani vara en av de första kända muslimerna som bosätter sig i Sverige och konverterar till kristendom. Men berättelsen visar sig alltså svår att belägga. Men kanske går den att kontrollera genom att följa de källhänvisningar som ges i Wikipediaartikeln? Där refereras till Sven Hedins (1865–1952) biografi över Oxenstierna, *Resare-Bengt*, från 1921 och en artikel av den danska författaren Astrid Ehrencron Kidde (1874–1960), ”Tusen og ene nat ved glafsfiorden”, publicerad i *Illustreret Tidende* 1915. Låt oss därför se närmare på dem.

Ehrencron Kiddes text är närmast en novell och har mycket intressant att berätta om Esfahani/Spahandelin, men det rör sig alltså om en skönlitterär text och den saknar såväl referenser som anspråk på att skildra faktiska historiska skeenden. Vi kan alltså lämna den därhän. Sven Hedins biografi är däremot ett omfattande biografiskt arbete skrivet på uppdrag av Svenska Akademien. Men det visar sig att Hedin inte alls nämner Esfahani i boken. Uppgifterna om Oxenstiernas resor i Asien är dessutom bitvis knapphändiga eftersom den dagbok han förde under resan förkommit. I förordet till sin studie redovisar Hedin sin egen jakt efter resedagboken och landar i att den sannolikt försvunnit i något privatbibliotek under 1800-talet.⁹ Att finna denna dagbok skulle inte bara kunna ge svar på frågor om Esfahani, utan också kunna ge unika insikter i Shah Abbas hov, och om Oxenstiernas förhållanden och äventyr under sin asiatiska resa.¹⁰

Ingen av de källor som anges i Wikipediaartikeln kan alltså användas för att lära oss mer om Esfahani, eller ens för att bekräfta hans existens. Men det finns andra källor som rör Oxenstierna, som skulle kunna ge besked. Redan 1644 publicerade Olaus Laurentius (1585–1670) en biografisk text i samband med Oxenstiernas bortgång, *Lijkpredican öfwer then ädle och högwälborne herre, Herr Bengt Oxenstierna* och drygt hundra år senare behandlade Samuel Loenbom (1725–1776) *Resare-Bengt*

8. https://sv.wikipedia.org/wiki/Thure_Spahandelin, besökt 2020-10-19.

9. Hedin 1921.

10. Jag har varit i kontakt med ättlingar till Bengt Oxenstierna som har en del av hans kvarlätenskap i sin ägo men tyvärr inte känner till vad som kan ha blivit av resedagboken.

i en del av sin *Anecdoter om namnkunniga och märkvärdiga svenska män*. Men inte heller i dessa tidigare biografier över Oxenstierna nämns något om Esfahani/Spahandelin.

Ytterligare handlingar om Bengt Oxenstierna finns i Oxenstiernska samlingen (volym E 516) liksom i Tidöarkivet (volym 369) vilka båda förvaras på Riksarkivet i Stockholm. Men inte heller dessa handlingar innehåller något material om Esfahani och han återfinns vare sig i Tyska kyrkans eller i Hovstallarnas arkiv. Tyska kyrkans dopböcker börjar först 1639 (serie C1, volym 1a) och forskare anställda vid Riksarkivet har gjort efterforskningar i Hovstallets räkenskaper från åren 1623–1627 (serie GlA, volym 9-10) utan att finna uppgifter om någon Esfahani eller Spahandelin.¹¹ De matriklar över anställda vid Hovstallet som finns bevarade börjar först 1809.¹² Slottsarkivarien Mats Hemström har också sökt i en serie som innehåller eder, trohetseder och kungliga eder för den aktuella perioden utan att återfinna några uppgifter om Spahandelin.¹³ Vi kan alltså inte finna några källor som styrker berättelsen att Spahandelin ska ha kommit till Sverige i sällskap med Bengt Oxenstierna.

Men det finns ännu ett spår. I Wikipediaartikeln står att Esfahanis sonson Johan ändrade stavning på namnet till Sandelin, att familjen etablerade sig i Värmland och att man bland dennes ättlingar alltså finner Esaias Tegnér, Gustaf Fröding och Selma Lagerlöf. Källa för denna uppgift är en länk till släktforskningssidan Anbytarforum.¹⁴ Om vi istället följer den tråden får vi delvis motstridiga uppgifter om hur Esfahani kom till Sverige. Enligt diskussionen i en tråd om Gustaf Frödings ättlingar kan vi läsa:

...enligt Fredrik Fryxells Värmlands Slägtebok från 1700-talet [...] så var Johan Sandelin bosatt i Kristinehamn där han dog 1749. Hustruns far hette Jonas Schytler, och hon ska ha haft en syster, gift både Bratt och Kolthoff. Johan Sandelins far ska ha varit Thure Sandelin, kyrkoherde i Raumo och Lappo i Finland, vars far i sin tur hette Mårten Spahandelin, bosatt i Finland och hade 12 söner. Dennes far i sin tur [sic] herr Thure Spahandelin och ska ha varit född i Ispahan i Persien och kommit till Sverige i följe med Thure Bielke, och sedan blivit döpt i Tyska kyrkan i Stockholm, och då antagit sitt

11. Uppgift från Mats Hemström, 1:e Arkivarie/Slottsarkivarie, Riksarkivet, 18 april 2017.

12. Uppgift från Mats Hemström, 1:e Arkivarie/Slottsarkivarie, Riksarkivet, 18 april 2017.

13. Uppgift från Mats Hemström, 1:e Arkivarie/Slottsarkivarie, Riksarkivet, 18 april 2017.

14. <https://forum.rotter.se/index.php?topic=77163.0>, besökt 2020-12-09. Uppgiften förekommer också i

Millqvist 1911.

15. Berg (u.å.).

familjenamn.¹⁵

Fredrik Fryxells (1724–1805) stora genealogi över värmlands-släkter finns i en avskrift på Karlstads stadsbibliotek (och en annan på Kungliga biblioteket i Stockholm) och enligt de uppgifter som lämnas i denna ska Abdollah Esfahani ha kommit till Sverige inte i sällskap med Bengt Oxenstierna, utan istället med Thure Bielke.¹⁶ Det skulle i så fall kunna förklara varför han tog sig namnet Thure när han lät döpa sig i Sverige. Men inte heller Fryxell lämnar några referenser och uppgiften är liksom Wikipediaartikeln anekdotisk. Om Esfahani kom med Bielke måste han dessutom ha kommit tidigare än vad som uppges på Wikipedia. Nu specificerar inte Fryxell vilken Thure Bielke som avses, men då namnet skrivs utan vidare specifikation får vi anta att han menar diplomaten Thure Bielke (1548–1600). Han var emellertid aldrig i Persien utan var huvudsakligen verksam i Baltikum och Ryssland. Dessutom avrättades han i Nyköping den 17 mars år 1600, dömd som förrädare efter att ha slagits för kung Sigismund vid Stegeborg och Stångebro. Han var då sannolikt inte i position att introducera en muslimsk stallmästare vid hovet, och få honom döpt i Tyska kyrkan.¹⁷

Men kanske kan man bringa klarhet genom att söka reda på Thure Spahandelin/Sandelin genom att följa det finska spåret? Om hans sonson och namne var kyrkoherde i Raumo borde han ha lämnat några spår efter sig. I *Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet 1535–1627* dyker dock inte någon kyrkoherde vid namn Thure upp, men väl en ”Morthen Kirkeprest vtij Raumo” som först nämns i ett underhållsbrev från november 1564. Mårten ska ha varit namnet på Thures son, enligt Fryxell. Men denna Morthen Kirkeprest ska alltså ha varit verksam nästan ett halvsekel innan till och med Thure Bielke avrättades.¹⁸ Bland handlingarna nämns också ”H:r Mårthen Olavi Kyrckprest uthi Raumo” i Erik XIV:s ”stadsfästelse af Raumo klosterägors upplåtande till prästgård” från december samma år.¹⁹ Mårten nämns också som kyrkoherde i Raumo 1568.²⁰ År 1581 heter sedan kyrkoherden i Raumo Michael Stephani²¹ och år 1594 Matts Sigfridi.²² Därefter dyker Raumo upp först 1620 i en notering som inte nämner kyrkoherdens namn.²³

Men det finns andra källor som tycks bekräfta att en Thuro Martini Sandelius föddes i Nådendal i Finland ”antagligen på 1620-talet” och att hans far hette Mårten. Det skulle i så fall kunna röra sig om Esfahanis son och sonson. Thuro blev kaplan i

16. Fryxell, *Wärmelands Slägtebok*, Karlstads stadsbibliotek.

17. Berg (u.å.).

18. Leinberg 1892: 73.

19. Leinberg 1892: 74.

20. Leinberg 1892: 93.

21. Leinberg 1892: 189.

22. Leinberg 1892: 276.

23. Leinberg 1892: 425.

Nådendal 1648 och kyrkoherde i Raumo 1678. Han avled i Raumo 1682 eller i början av 1683.²⁴ Personnamnen stämmer, men inte årtalen. Enligt uppgift från informationssekreterare vid Riksarkivet i Åbo, Jussi Nordquist, finns inga ytterligare uppgifter om familjens bakgrund i Nådendals kyrkoarkiv.²⁵ Men vidare och djupare sökningar i andra arkiv borde kunna ge oss namnet och bakgrunden till Mårten Sandelius' far.

I materialet från Raumo dyker emellertid två andra namn av intresse upp. Dels framgår att Carl Oxenstierna (1582–1629) var ståthållare på Åbo slott från 1619²⁶ och att Nils Bielke (1569–1639) var landshövding över Finland från 1623.²⁷ Vi kan alltså notera att det funnits en kyrkoherde i Raumo vid namn Mårten på 1500-talet och en som hette Thuro Sandelius i slutet av 1600-talet. Och åter igen dyker en Oxenstierna upp, men inte Resare-Bengt utan hans farbror Carl. Vi kan också notera att Nils Turesson Bielke var landshövding över Finland och dessutom gift med Ingeborg Oxenstierna (1581–1961) som var Resare-Bengts halvsyster.²⁸ Nils och Ingeborgs äldste son hette också Ture Bielke (1606–1648).²⁹

Under arbetet med artikeln har det alltså inte varit möjligt att belägga att Thure Spahandelin/Abdollah Esfahani verkligen existerat och ännu mindre att han kom till Stockholm med varken Bengt Oxenstierna eller Thure Bielke. Dock tycks alltså familjerna Sandelin, Bielke och Oxenstierna ha haft med varandra att göra i Raumo under 1600-talet, men om berättelsen om Abdollah har ett korn av sanning, eller hur den annars uppstått kräver alltså vidare forskning. Vi vet att personer från Persien i alla fall periodvis etablerade sig i Stockholm som ett resultat av de handelsförbindelser som upprättades mellan staterna av Ludvig Fabritius (1648–1729)³⁰ men det alltså långt senare än när Abdollah Esfahani enligt anekdoterna ska ha kommit till Stockholm. Men redan tidigare regenter hade haft kontakter med Persien varför vidare efterforskningar i den samling på Riksarkivet som gå under namnet *Diplomatica Persica* kanske kan ge svar på frågan om Esfahani, eller om hur historien uppkommit. Att bedriva den sorts arkivforskning som exemplifierats ovan är tidskrävande, vilket till viss del kanske kan förklara varför det är ett ovanligt tillvägagångssätt i samtida svensk islamforskning, men kan också vara belönande. Genom att som islamforskare ta sig an historiskt material har vi samtidigt möjlighet att bidra med nya insikter om Sveriges historia och genom studier av his-

24. <https://kansallisbiografia.fi/paimenmuisto/henkilo/2221>, besökt 2021-01-18. Tack till Juhani Klemi på Riksarkivet i Åbo som uppmärksammat mig på detta material.

25. Mejl från Jussi Nordquist, 21 januari 2021.

26. Leinberg 1892: 425.

27. Boëthius 1924.

28. Boëthius 1924.

29. Norrhem 2007: 115. Om Ture Bielke, se <http://historiska-personer.nu/min-s/p65356bd8.html>, besökt 2021-01-18.

30. Se Arne 1952: 57–62. Dessa var dessutom armeniska kristna, snarare än muslimer. Angående en av dessa, se Wisén 2002.

toriska personers liv i Sverige och relation till den svenska staten också bidra med nya kunskaper om svensk utrikes- och inrikespolitik, liksom till frågor om religionslagstiftning i relation till ekonomiska, politiska och militära omständigheter.

Kanske är Esfahani helt enkelt bara en skröna och det vore i så fall värdefullt om den gick att spåra bakåt i tiden. När och hur har den uppstått? Berättelsen har dessutom vissa likheter med historien om en annan tidig muslim i Sverige. Nämligen kamelskötaren ”Schiaba”.

Kamelskötaren ”Schiaba” blir Nils

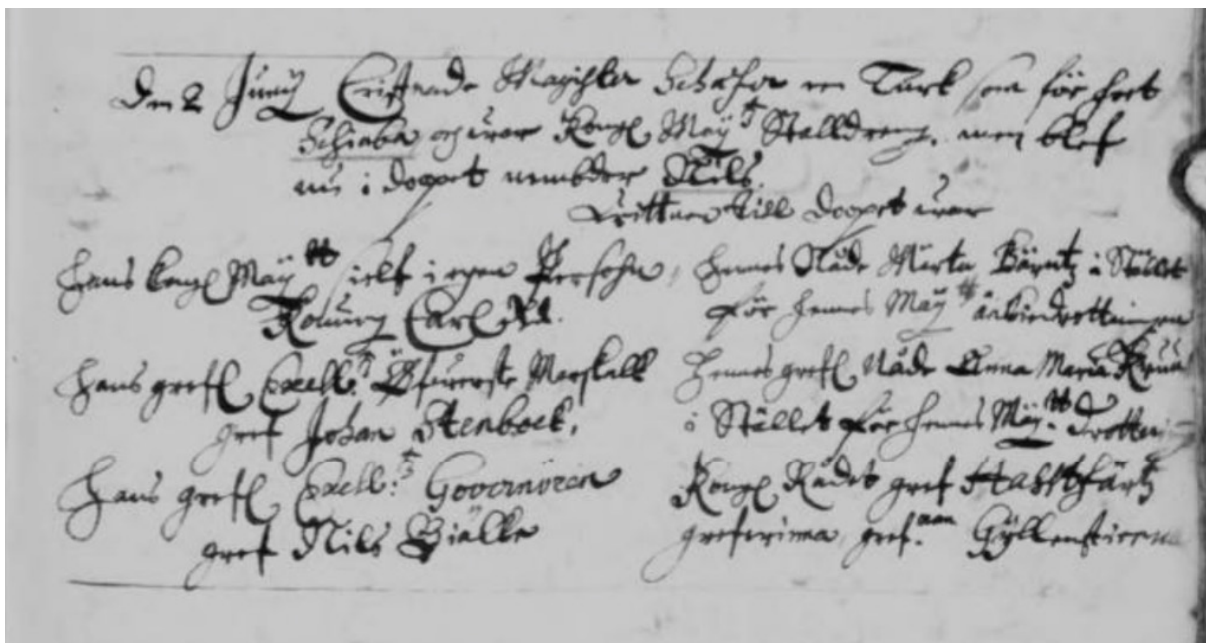
Den variant av berättelsen om Esfahani som gör gällande att han ska ha kommit till Sverige i sällskap med Thure Bielke och sedan fått dopnamnet Thure Spahandelin har vissa likheter med en historia som är mer välbelagd. Under stormaktstiden hade Sverige intensiva diplomatiska relationer till osmanska riket. Men det fanns också svenskar som deltog i strider mot osmanerna. Exempelvis vid ungerska Mohacs i augusti 1687. Då besegrades en numerärt överlägsen osmansk armé av en europeisk koalition ledd av den tysk-romerske kejsaren – som dessutom kunde titulera sig kung av Ungern, Böhmen och Kroatien – Leopold I (1640–1705). Fler än 10 000 osmanska soldater ska ha stupat i slaget.³¹

Bland de fältherrar som utmärkte sig i striderna fanns den svenske greven, generalen och diplomaten Nils Bielke (1644–1716) som ledde några av de trupper som intog osmanernas arméläger. Nils Bielke var barnbarn till de ovan nämnda Nils Turesson Bielke och Ingeborg Oxenstierna.³² Han fick med sig ett stort krigsbyte hem till sitt slott i Uppland. Bland annat medförde han två dromedarer och en dromedarskötare, som i arkiven kallas Schiaba. Det har tolkats som att detta inte var hans egentliga namn, utan istället en pejorativ form av Shah Abbas, den persiske regent som tidigare varit framgångsrik i krigen mot osmanerna, som Bengt Oxenstierna besökte och vid vars hov Abdollah Esfahani skall ha varit stallmästare. Åter i Sverige skänkte Bielke, år 1688, både dromedarerna och Schiaba till Karl XI (1655–1697), som lät hovmålaren David Klöcker Ehrenstrahl (1628–1698) avbilda dem i närmast naturlig storlek. Tavlans

31. Wittrock 1924: 241.

32. <https://www.geni.com/people/Ture-Bielke/6000000001606231130>, besökt 2021-01-18.

”Schiabas” dopattest från 1691.

Den 2 Junij Cristnade Magister Schäfve en Turk som för heet Schiaba och ärer. Kongl. Maj^{tz} Stalldreng, men blef nu i dopet nembder Nils. Wittnen till doopet ärer
 Hans Kongl. Majst sielf i egen Persohn Konung Carl XI
 Hans greff Excell^{tz} Öfwerste Marskalk gref Johan Stenbock
 Hans greff Excell^{tz} Governören gref Nils Bjälke
 Hennes Nåde Märta Bärntz i stället för hennes Majst änkiedrottningen
 Hennes greff. Nåde Anna Maria Kruus i stället för hennes Majst drottningen
 Kongl. Rådet gref Hastfärzt grefwinna, gref^{man} Gyllenstierna.³⁴

33. Karl XI 1918: 205.

34. Hovförsaml. Kyrkoarkiv. Dopbok 1621. (SSA.). Schäve står för (Johan) Schäfer, Bärntz för Berendes och Hastfärzt för Hastfer.

hänger än i dag på Drottningholms slott utanför Stockholm. Dromedarerna tycks snart ha dött men Schiaba döptes, den 2 juni 1691, i Storkyrkan i Stockholm. På dopattesten kan vi läsa att han fick namnet Nils (efter sin tidigare ägare får vi anta) och att Karl XI själv bevittnade ceremonin. På kvällen skrev kungen i sin dagbok: ”Den 2v [juni] blefw dhen Turken döphther, iagh bekâm uthaf Konglig Råadheth Grefwe Bielke, uthi Slots-Kiörkan här i Stockholm.”³³

Att Schiaba döptes först 1691 betyder sannolikt att han, i alla fall nominellt, levde som muslim i Sverige mellan 1688 och 1691 vilket alltså gick emot svensk lag. Men varför tog det så lång tid innan han döptes? Kan det ha varit så att Schiaba under dessa år gavs någon form av kristendomsundervisning? Nedan ska vi återkomma till den frågan.

En så ovanlig person, som dessutom rörde sig i hovmiljöer, bör ha lämnat fler spår efter sig i de svenska arkiven. Trots det känner vi inte till något ytterligare om denne Schiaba/Nils. Då han enligt dopattesten fick plats som kungens ”stalledräng” kunde man tänka sig att man i alla fall skulle kunna finna hans dödsattest i hovförsamlingens arkiv. Men det visar sig att död- och begravningsböcker före år 1733 saknas i arkivet. Men kanske kan vidare sökningar i andra material eller andra dödsböcker i alla fall låta oss veta när han dog? Man kan också tänka sig att bredare sökning i slottsarkiven från den aktuella tiden kan

innehålla något material. Ytterligare brev eller bevarade dagböcker från de vid dopet eller från hovet då närvarande kan innehålla kortare notiser som rör honom, liknande den som återfinns i Karl XI:s dagbok, citerad ovan.

Vi kan alltså notera stora likheter mellan Schiaba, som finns belagd i källorna, och den Esfahani som vi endast äger anekdotiskt material kring. Den senare ska alltså enligt de berättelser som finns i svang ha kommit med Bengt Oxenstierna eller Thure Bielke till Sverige, döpts till Thure i Tyska kyrkan och blivit hovstallmästare. Den senare kom med Nils Bielke, döptes till Nils i Storkyrkan och blev sedan kungens ”stalledräng”. Kanske är det så att dessa historier blandats samman? Det vore i så fall intressant att spåra berättelsen om Abdollah Esfahani bakåt i tiden, för att se hur den uppstått. Vilken var Fredrik Fryxells källa? Här finns uppslag för vidare studier.

Avhopparen Alexander

Vad som talar för att Schiaba faktiskt undervisades i katekesen, är att vi har kännedom om en annan osman som konverterade, fast frivilligt, bara några decennier tidigare. Som nämnts hade svenska kungar haft diplomatiska kontakter med tatarer ända sedan Gustav Vasa, som hade flera möten med det tatariska sändebudet Bissura, eller Batjura, mellan 1556 och 1558.³⁵ De svensk-tatariska kontakterna skulle sedan fortsätta i nästan två hundra år och mellan 1637 och 1742 skickades hela 84 brev från khanen på Krim till Sverige.³⁶ Dessutom kom flera diplomatiska delegationer. Den första tatariska ambassaden besökte Stockholm redan 1579.³⁷

År 1669 kom en delegation från Krim led av (det mystiska) sändebudet Aslan Aga (d. 1673).³⁸ Med i delegationen var en kock vid namn Alexander och som ska ha varit av armenisk-kristen bakgrund, men blivit tillfångatagen och konverterad till islam som pojke. När gruppen anlände till Stockholm lämnade Alexander ambassaden och uppgav för svenska myndigheter att han ville konvertera tillbaka till kristendom. Han togs därför under statens beskydd och ekonomiska förmyndarskap. I cirka tre års tid undervisades han i kristendom av en armenisk-polsk adelsman vid namn Zakarias Gamotsky (1620–1679), som även han deserterat och tagit svensk tjänst. Till sin hjälp i undervis-

38. Ettliger (1998) har mycket detaljerat tecknat Agas biografi, och mystiska bakgrund och bevekelsegrunder. Tack till Ann Grönhammar som gjorde mig uppmärksam på Alexander och dessutom givit goda kommentarer på ett tidigare utkast av min text.

35. Zetterstéen 1952: 7.

36. Swiecicka 2002.

37. Jarring 1987: 84.

ningen hade Gamotsky Johannes Herbenius (ca. 1630-1679), en polsk protestantisk präst som vid tiden befann sig i Sverige där han var rektor för en tysk skola i Stockholm.³⁹ Herbenius hade översatt katekesen till turkiska och med hjälp av denna undervisades Alexander i den rena evangeliska läran ”på anatolisk turkiska med folklig dialekt.”⁴⁰ År 1672 döptes Alexander, liksom senare Schiaba, i Storkyrkan under Karl XI:s fadderskap och detta skulle bli det första i en rad dop av turkar och främst judar under kungens regeringstid.⁴⁰

Kocken Alexander fick alltså studera katekesen i 2–3 år innan det att han döptes år 1672. Tidsrymden är den samma som mellan det att Schiaba kommer till Sverige 1688 och hans dop i Storkyrkan, med Karl XI närvarande, år 1691. Om Schiaba under dessa år fick studera kristendom är det inte omöjligt att även han fick göra det med hjälp av Herbenius översättning av katekesen till turkiska. Genom kyrkoarkiven, och kanske i jämförelse med det material som finns om de så kallade judedop som genomfördes under samma tid i Sverige, kan vi kanske lära oss mer om dessa tidiga konvertiter och om hur proceduren fram till dopet såg ut.

Muslimer i Karlshamn

Omkring tjugo år efter Schiabas dop i Storkyrkan i Gamla stan flydde Karl XII, den 30 juni 1709, över floden Dnepr och in i dagens Moldavien efter det katastrofala nederlaget i Poltava.⁴² Han hamnade då på osmanskt territorium. Planen var sannolikt att så snart som möjligt ta sig in i Polen för att där förenas med svenska förband,⁴³ men som vi vet skulle den svenske kungen bli kvar i osmanska riket i fem år. Mellan 1709 och 1714 regeras alltså Sverige från muslimskt territorium.

Först sågs den svenske kungen som en viktig bundsförvant och ledsagades av ett stort följe in i Bender 22 juli 1709.⁴⁴ Där, i dagens utbrytarrepublik Transnistrien, förblev svenskarna stationerade till 1711 då de grupperade om sig till Varnitza några kilometer uppåt floden från Bender. Men i och med att de svenska krigsaktierna sjönk kom Karl XII allt mer att uppfattas som ett problem och 1713 försökte osmanerna få honom att ge sig av. Karl XII vägrade och strider utbröt – den så kallade kalabaliken i Bender – och under tumultet snubblade Karl XII på sina

39. Swiecicka, 2016.

40. Ettliger 1998: 11–12.

41. Ettliger 1998: 11–12.

42. Larsson & Marklund 2012: 138.

43. Liljegren 2000.

44. Liljegren 2000.

egna sporrar och kunde tillfångatas. Från Varniza fördes han sedan till fästningen Timurtasch i Demotika nära dagens Edirne i nordvästra Turkiet där han blev kvar i nästan ett år, till november 1714. Därefter tog han sig hem till Sverige.

När Karl XII gav sig av från Bender och senare Demiotika var han dock inte ensam. Det var ett följe på närmare 2000 man som lämnade osmanskt område, om än inte tillsammans. De flesta var svenska officerare, soldater och tjänstemän, men bland dem fanns även ett antal fordringsägare som gett lån till kungen och ville bevaka sina ännu inte återbetalda skulder.⁴⁵ Dessa kreditorer följde – ofta under stora faror och umbäranden – den svenske kungen och hans trupper hem till Sverige, där de stationerades i Karlshamn. Sammanlagt rörde det sig om närmare trettio fordringsägare och lika många familjemedlemmar. Hälften av dem var muslimer, ofta officerare i den osmanska armén, medan resten huvudsakligen var osmanska judar och en mindre grupp kristna armenier.⁴⁶

Karlshamn hade redan en kosmopolitisk prägel och där fanns såväl italienare och polacker som engelsmän och tyskar. De osmanska indrivarna inkvarterades hos borgare i staden och enligt direktiv från kungen skulle de tilldelas en silverdaler om dagen i uppehälle, per person, en summa som togs från stadsinvånarnas skattepengar. ”Många fordringsägares krav kom snart att vara lägre än deras sammanlagt erhållna dagersättning”, skriver Gabrielsson.⁴⁷ Av skrivelser från stadens invånare framgår att inte alla uppskattade situationen. Bland annat opponerade sig den nyligen avlidne handelsmannen Johan Wulfs änka över att ha fått ”tvenne där inkvarterade turkar att mottaga.” Men hon klagar för döva öron och föreläggs ett vite om ”10 daler silvermynt” om hon inte ”innan sol sätter, lämna anständigt härbärge med tvenne sängar i dess hus, eller på annat ställe sådant kvarter för dem skaffa.”⁴⁸ Man var inte i position att göra sig ovän med dem kungen var skyldig pengar.

Men några av långivarna tog sig också ut i landet. En Hajji Jusuf och sju andra kreditorer – alla av arabiskt ursprung – tog uppdrag som tältnakare i Göteborg, Lund och Strömstad och några följde med Karl XII till Lund varifrån han styrde landet från 1716.⁴⁹ I en inkvarteringslista från november 1717 kan vi läsa att ”2:ne Turckar med sin Tolck” var inkvarterade hos en Jöns Hansson, och hos Håkan Bagge bodde fyra turkar. Men i listan finns också en namngiven person av intresse. Hos Jöns

45. Gabrielsson 2016: 7.

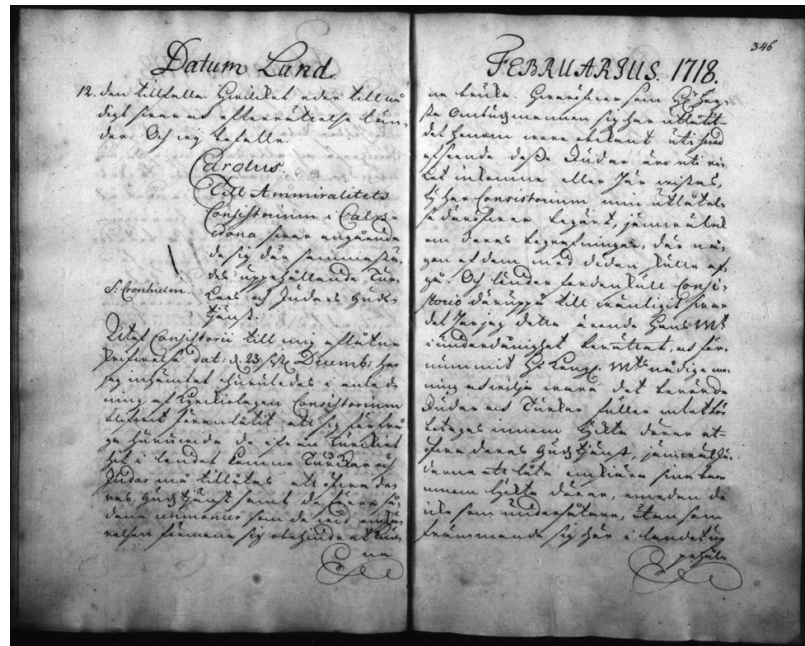
46. Se Westrin 1900 för en ytterst noggrann redogörelse av skuldernas uppkomst i osmanska riket, resan till Sverige och kreditorernas situation i Sverige.

47. Gabrielsson 2016: 9.

48. Gabrielsson 2016: 11.

49. Westrin 1900: 33.

Karl XII:s "Fribrev"

Sörensson Klensmedh var nämligen "Turcken Ali Basa" inkvarterad tillsammans med en tolk vid namn Maître Schack.⁵⁰ Om denna Ali Bassa, eller Pascha, berättar källorna att han ofta besökte Lunds universitetsbibliotek för att läsa i de turkiska böcker som fanns där. Ali Pascha lär ha varit så stor bibliofil att han var beredd att efterskänka de pengar han lånat ut om han bara fick ta med sig böckerna hem, "något som de akademiska myndigheterna begripligtvis ej kunde gå in på."⁵¹ I bibliotekets arkiv tycks dock tyvärr inte finnas uppgifter om vilka böcker Ali Pasha läste, men det bör ha varit skrifter som ingår i de samlingar som hade donerats till biblioteket av orientalisterna Gustaf Lillieblad (1651–1710)⁵² och Johan Gabriel Sparfwenfeldt (1655–1727).⁵³

Mest material finns dock om de osmaner som dröjde kvar i Karlshamn och där finns en del uppgifter som rör deras religionsutövning. Både direkt och indirekt. Den 7 juni 1717 knivhögg Deli Mustafa sin förman Omer Basha till döds på Stortorget i Karlshamn och rådstugurätten fann att Deli Mustafa "bör gifwa Lif för Lif".⁵⁴ Han avrättades. Men vad gjorde man med liket? Sannolikt begravdes han och andra muslimer som dog under vistelsen i Karlshamn på en begravningsplats utanför Österport – den så kallade Tegelbruksbacken – där vi vet att också judar begravdes under perioden.⁵⁵ Men hur gick begravningsarna till? Fick de begravas enligt muslimsk och judisk sed?

50. Quennerstedt 1913: 293.

51. Grimberg 1917: 270.

52. Dederling 1980-1981.

53. Dessa är katalogiserade i Tornberg 1853. Uppgift från Per Stobaeus, Lunds universitetsbibliotek. Ang Sparfwenfeldt, Birgegård 2014.

54. Gabriellson 2016: 19.

55. Gabriellson 2016: 20.

Vi vet att osmanerna i andra fall ville praktisera sina religioner under tiden i Karlshamn, vilket ju var förbjudet enligt svensk lag. I ett brev till kungen, daterat den 12 februari 1718, skriver nämligen Salomon Cronhjelm (1666–1724) att amiralitetskonsistoriet ställer sig frågande till ”huruvida de ifrån Turkiet hit i landet komne Judar och Turkar må tillåtas at öfwa deras Guds-tjenst, samt de förre sådane Ceremonier, som de wid omskärelsen förmena sig obehindrat bruka.”⁵⁶ Karl XII lät svara att:

...berörde judar och turkar fuller intet bör betagas inom lyckta dörrar och öva deras gudstjänst, jämväl judane att omskära sina barn inom lyckta dörrar, emedan de icke som undersåtare utan som främmande sig här i landet uppehålla. Därföre bör dem ock efterlåtas på någon tjänlig plats uti staden att begrava deras döda, enär någon av dem skulle igenom döden avgå. Dock om prästerskapet kunde med goda skäl övertala någon av dem att antaga den kristna läran eller att låta barnen döpas och i den rätta läran uppfostras, så vore det både Gud och konungen behagligt.⁵⁷

I detta fribrev gav alltså Karl XII judar och muslimer tillåtelse att utöva gudstjänst, omskära pojkar och begrava sina döda. Religionsutövningen skulle dock ske i det privata eller diskret.

Vad skiljer då den relativa religionsfrihet som Karl XII därmed erbjuder osmanerna i Karlshamn, från vad som annars var fallet i landet? Redan efter Uppsala möte hade så kallade främmande trosbekännare som vistades i Sverige exempelvis som diplomater, var i krigstjänst eller som fått tillstånd att idka handel, rätt att uppehålla sig i landet utan att ta dopet, under förutsättning att de förhöll sig ”roligen, stilla och utan förargelse.”⁵⁸ De tilläts också att hålla sin ”devotion med läsande och sjungande uti sina hus och logement” – alltså inom lyckta dörrar. De som bröt mot detta fick vid första förbrytelsen böta, vid andra tillfället fängslas och vid en tredje förseelse utvisas ur landet.⁵⁹ Vad skiljer då de friheter Karl XII ger i sitt brev? Dels var nog amiralitetskollegiet oroade över att det nu inte rörde sig om katoliker, kalvinister eller reformerta kristna – utan om judar och muslimer. Dessutom är det vidare friheter de erkänns, omskärelse och inte minst jordfästelse. Det låter oss ana att de faktiskt fick ge sina döda begravingar i enlighet med judisk och muslimsk sed. Kanske kan vi få klart besked i arkiv-

56. Kungl. brev till amiralitetskonsistoriet i Karlskrona ang. därvarande turkars och judars gudstjänst. Dat. Lund 12 Febr. 1718, citerat ur Stiernman 1775: 484.

57. Riksregistraturet, Riksregistraturet, SE/RA/1112.1/B/691 (1718)

58. Staf 1966: 9.

59. Staf 1966: 9–10.

en.

Men var och hur de praktiserade sina gudstjänster vet vi inget om. Men kanske går det att finna mer information om det i arkiven? På Riksarkivet i Stockholm finns en stor samling supp-
liker skrivna av osmanerna och i detta material finns också listor över deras namn, ibland även med titel, samt uppgifter om de skulder de hade att driva in.⁶⁰ Bland namnen finner vi en ”Molla Mehemed” förtecknad. Det får sägas vara en kvalificerad gissning att denne Mulla Mehmed agerade imam och alltså ledde de i Karlshamns församlade muslimerna i bön under de gudstjänster de hade kungens välsignelse att utöva. De bör utan vidare ha kunnat iaktta fastan under ramadan, och firat bayram och mawlid. Kan vi få reda på mer om det genom djupare analyser av arkivmaterialet?

Linnea Englund har undersökt dessa supp-
liker på jakt efter information om muslimernas religionsutövning i uppsatsen *Islam i 1700-talets Sverige. Karl XII:s muslimska långivare*.⁶¹ Englund kommer fram till att materialet främst rör ekonomiska frågor, men att djupare studier skulle behövas för att utesluta att även frågor av religiös art finns i materialet. Dessutom skulle systematiska studier av Amerialitetskonstitoriets arkiv, som finns i Landsarkivet i Lund, kunna visa om där finns material om de religiösa praktiker som föranlett förfrågan till kungen. Ytterligare material om de osmaner som befann sig i Sverige under denna period kan finnas i arkiv i Turkiet. Genom att genom-
söka och analysera material i dessa arkiv kan vi fördjupa kunskapen om vad som får sägas vara en unik situation i den svenska stormaktstidens historia, en situation som kan uppstå också på grund av den svenska kungamaktens dalande internationella inflytande. Vidare studier kan ge oss kunskap om hur islam, liksom judendom och orientalisk kristendom praktiserades i Sverige i början av 1700-talet, men också om hur den relativa religionsfrihet dessa kreditorer erkändes legitimerades juridiskt och politiskt.

Karl XII dog kort därefter, den 30 november 1718, och därmed börjar den svenska stormaktens sönderfall. Men det finns ytterligare några muslimer som kommer till Sverige, efter Karl XII:s död men indirekt som ett resultat av hans stormakt-sambitioner, som avslutningsvis kan vara värda att nämna.

60. Riksarkivet, Ämnessamlingar, Militaria, Svenskarnas skuldsättning i Turkiet och deras orientaliska kreditorer.

61. Englund 2020. Se även Hilariusson 2020 om de armenier som befann sig i Karlshamn.

Sveriges första uighurer

År 1716 blev en grupp svenskar, alla på olika sätt del av Karl XII:s följe i kriget mot Ryssland, tagna till fånga av mongoliska kalmucker. Bland dem var Birgitta Scherzenfeldt (1684–1736) och Johan Gustaf Renat (1682–1744). Efter att inledningsvis behandlats hårt kom de båda att avancera till hovtjänare och blev i det närmsta hovfolk hos de kalmuckkhaner som regerade under de dryga 15 år som deras fångenskap varade. Men till slut, år 1733, fick de khanens tillåtelse att resa hem till Sverige. Då var de båda omtyckta bland kalmuckerna och det berättas att de mongoliska prinsessorna sände kurirer efter dem med näsdukar som visade spår av de tårar de fällt av saknad efter de svenska vännerna. Med sig på resan hem hade de 20 slavar som Birgitta ”tänkte taga med sig till Sverige för att efter undervisning i den kristna läran få dem genom dopet upptagna i den kristna församlingen.”⁶² 12 av dessa slavar avled längs vägen och sex av dem fråntogs dem i Moskva, där Birgitta och Johan också passade på att gifta sig. Men tre av slavarna fick de med sig hem, tre unga kvinnor: Altan (”den gyllene”) 32 år, Jamankiss (”stygg flicka”) 20 år och Sara 16 år. I de dokument som finns bevarade kallas dessa tre kvinnor för ”cottonske”, vilket är en mongolsk beteckning på den bofasta befolkningen i Östturkestan. Sannolikt var de uighurer.⁶³

Väl i Sverige döptes de i Artillerikyrkan i Stockholm den tredje söndagen i advent 1735 och gavs dopnamnen Anna Catarina, Maria Stina och Sara Greta. De arbetade sedan en tid som pigor hos Johan Gustaf Renat och Birgitta Scherzenfeldt. Birgitta avled redan 1736.⁶⁴ I en minnesteckning över henne, *Personalier öfwer lieutenantens af kongl: maijtz artillerie regemente herr Johan Gustaf Renats i lifztiden kier elskelige hus fru och maka, fru Birgitta Scherzenfeldt*,⁶⁵ heter det att hon drog nödig försorg över ”de Cottonske Esclavar, som hon ännu behullne hade” och lät undervisa dem i de kristna lärorna och fick dem döpta i Artillerikyrkan, ”igenom dopet blefwo i vår frelserman Christo inplantade och then Christeliga församlingens gemenskap intagne.”⁶⁶

Johan Gustaf Renat gifte 1739 om sig med Elisabet Fritz som drev en sidenmanufaktur i Stockholm.⁶⁷ Mer exakt vad som hände med de uighuriska kvinnorna vet vi

62. Jarring 1983: 110.

63. Jarring 1983.

64. Jarring 1983.

65. Transkriberad i Jarring 1983: 112–118.

66. Jarring 1983: 117.

67. Du Rietz 2013.

inte, men i stora drag kan arkiven ge besked. I Svea Artilleriregementes församlings arkiv kan vi läsa att en Britta Christina döps och att hon "avlats under äktenskapslöfte, fader Calmuken och Laqveien Carl Gustaf, moder calmukan Anna Catharina."⁶⁸ Det tycks alltså som att även fadern var en kalmuck som givits ett svenskt, kristet dopnamn och fått plats som lakej – någon form av betjänt. Här krävs ytterligare arkivstudier för att ta reda på om, och i så fall hur, fler kalmucker kommit till Sverige under denna period. Vidare läsning i artilleriregementens arkiv visar att deras dotter dog redan året därpå.⁶⁹ Anna Catarina gifte senare om sig, den 23 september 1739, med amiralitetsbåtsman Nils Gerdes.⁷⁰ De bodde i kvarteret Sjørås Nr. 96 på Norrmalm i Stockholm och 8 maj 1741 döps deras gemensamma dotter till Anna Catharina efter sin mor i Skeppsholms församling.⁷¹ Sara Greta levde fram till 1739⁷² och Maria Stina dog två år senare och begravdes den 10 april 1741.⁷³ Mer vet vi inte om deras år i Sverige. Behöll de något av sin tidigare tro och praktik? Vad berättade Altan/Anna Catharina för sin dotter om sin egen bakgrund? Det får vi sannolikt aldrig veta.

Slutord

Denna artikel har behandlat några av de muslimer som kom till Sverige under stormaktstiden, eller strax därefter. Ambitionen har inte främst varit att presentera biografiska data om dessa personer, utan att diskutera källäget och vidare forskningsbehov. I den inledande delen, om Abdollah Esfahani, fastslogs att

68. Svea artilleriregementes församling (A, AB) CI:2 (1734-1746) Bild 38 (AID: v90402.b38, NAD: SE/SSA/0005j). Tack till Mats Ahlgren som hjälpt mig att identifiera detta material.

69. Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Död- och begravningsböcker, SE/SSA/0005j/F/1, 1735-1785. Tack till Christer Rosenbahr som hjälpt mig att identifiera detta material.

70. Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Lysnings- och vigselböcker, SE/SSA/0005j/E/1, 1738-1766. Tack till Christer Rosenbahr som hjälpt mig att identifiera detta material.

71. Skeppsholms kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, SE/SSA/0014/C I/1, 1714-1757. Tack till Christer Rosenbahr som hjälpt mig att identifiera detta material.

72. Svea artilleriregementes

församlings kyrkoarkiv, Död- och begravningsböcker, SE/SSA/0005j/F/1, 1735-1785. Tack till Christer Rosenbahr som hjälpt mig att identifiera detta material.

73. Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Död- och begravningsböcker, SE/SSA/0005j/F/1, 1735-1785. Tack till Christer Rosenbahr som hjälpt mig att identifiera detta material.

källmaterialet i bästa fall är anekdotiskt, och ofta motsägelsefullt. Vi kan inte bekräfta att han ens har existerat, men heller inte utesluta det. Det vore värdefullt att faktiskt kunna spåra familjen Sandelin bakåt i historien för att ta reda på om anfadern Thure verkligen var persern Abdollah, eller, om det visar sig vara en skröna, spåra berättelsen bakåt i tiden för att försöka utröna hur berättelsen en gång uppstått och levt vidare.

Vi kunde se hur berättelsen om Abdollah har både narrativa och personbiografiska likheter med den belagda historien om den osmanske kamelskötare som togs till Sverige av Nils Bielke, och som döptes i Storkyrkan 1691. Kamelskötaren Schiaba, kocken Alexander och de tre uighuriska pigor som alla blev bofasta i Sverige under stormaktstiden konverterade, eller konverterades, till kristendom. I enlighet med rådande religionslagstiftning var det en förutsättning för att leva och verka i Sverige. De uighuriska kvinnorna undervisades i kristendom av Birgitta Scherzenfeldt själv (som liksom så många andra av svenskarerna i rysk fångenskap utvecklat en pietistiskt färgad fromhet)⁷⁴ innan de döptes. Vad gäller kocken Alexander känner vi till att han förbereddes för dopet genom utbildning i den turkiska översättning av katekesen som tillhandahölls av Johannes Herbinus. I materialet som rör kamelskötaren Schiaba noterade vi att det tog ungefär lika lång tid mellan det att han kom till Sverige och att dopet genomfördes, och då i Storkyrkan med Karl XI närvarande som dopvittne. Genom vidare analyser, även av proceduren som föregick de judedop som genomfördes under 1600-talet, kan vi sannolikt lära oss mer om dessa processer. De få fall som fokuserats i denna artikel indikerar att dopet var mer än en symbolhandling och att man ställde krav på de muslimer som konverterade att faktiskt nå kunskaper om den evangeliska läran som fungerade som statsreligion och sammanhållande kitt under stormaktstiden.

Om och i vilken utsträckning kamelskötaren och de uighuriska pigorna behöll något av sin tidigare tro och praktik är sannolikt svårt att ta reda på, men arkiven kan innehålla mer personhistoriskt material om dem och deras efterlevande vilket vore av värde att identifiera och analysera.

I anslutning till de juridiska aspekterna av dopet blir även det fribrev Karl XII skrev, med anledning av de osmanska kreditörernas vistelse i Sverige efter episoden i Bender och Varniza, av stor interesse. Genom kungens brev gavs dessa muslimer,

74. Petrén 1990

judar och armeniska kristna utökad religionsfrihet, motiverat av att de inte vistades i landet som undersåtar. De avkrävdes alltså inte någon lojalitet med kungen och nationen, och behövde därför heller inte avkrävas en bekännelse av statsreligionen. När religionsfriheten åter igen begränsades efter Karl XII:s död var det snarare den pietistiska fromhet de svenskar som återkom från fångenskapen i Ryssland än judars och muslimers religionsutövning man ville begränsa.⁷⁵

Vad gäller de muslimer som tillsammans med judar och kristna från osmanska riket befann sig i Sverige 1714 och framåt finns ett stort arkivmaterial som inte på djupet har analyserats av religionshistoriker och islamforskare. Materialet på Riksarkivet i Stockholm antyder att det fanns i alla fall en person i Karlshamn med titeln mulla och vi vet alltså från Karls XII:s fribrev att de gavs rätt att praktisera sin religion, om än bakom lyckta dörrar. Djupare analyser såväl av de suppliker som finns samlade på Riksarkivet, som av Amiralitetskonsistoriets arkiv i Lund skulle kunna ge mer besked om arten av denna religionsutövning.

Abstract

The study of Islam Sweden is generally focused on recent or contemporary events. At the same time, there are interesting archival material to be found dealing with Islam and Muslims in Sweden during historical times. This article concerns some of the Muslims who came to live in the Swedish empire during the 17th and early 18th centuries. The aim is not primarily to present biographical data about these individuals, but to discuss the source material as well as further research needs. A primary purpose of the article is to encourage further research on Islam and Muslims in Swedish history.

75. Sorgenfrei 2019

Litteraturliste

- Arne, Ture J. (1952). *Svenskarna och Österlandet*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Berg, Tor (u.å.) Ture Bielke. Riksarkivet. Tillgänglig online, <https://forum.rotter.se/index.php?topic=77163.msg1067530#msg1067530>, besökt 2020-12-09.
- Birgegård, Ulla (2014). ”En ambassads vedermödor - Sparwenfeld och ambassaden 1684”. Silfverstolpe, Susann; Kudriavtseva, Angella & Zagorodniaja, Irina (red.) *Silvergåvor från Sveriges regenter till Rysslands tsarer under 1600-talet*. Stockholm:

- Bokförlaget Atlantis. 161-175.
- Boëthius, Bertil (1924). "Nils Turesson Bielke", Svenskt biografiskt lexikon, tillgänglig online: <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=18173>, besökt 2021-01-18.
- Dederling, Sven (1980–1981). "Gustaf Lillieblad". Lager-Kromnow, Birgitta (red.) (1980-1981). *Svenskt biografiskt lexikon Bd 23 Liljeblad-Ljungberger*. Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon.
- Du Rietz, Anita (2013). *Kvinnors entreprenörskap: under 400 år*. Stockholm: Dialogos.
- Englund, Linnea (2020). Islam i 1700-talets Sverige. Karl XII:s muslimska långivare. B-uppsats i religionsvetenskap, Södertörns högskola.
- Ettlinger, Kaj M. (1998). Aslan Aga - turkisk ambassadör till Sverige eller svenskt sändebud med diplomatiska uppdrag till Turkiet?. *Personhistorisk tidskrift*. 1998 (94), s. 3-19
- Gabrielsson, Bengt (2016). "Carl XII:s fordringsägare i Karlshamn." *Carlshamniana* 2016, ss. 7-20.
- Grimberg, Carl (1917). *Svenska folkets underbara öden 5 Karl XII:s tid från 1710 samt den äldre frihetstiden*. Stockholm: Norstedt.
- Hilariusson, Johannes (2020). Orientaliska kättare eller bröder i kristus? Religion bland Karl XII:s orientaliska kreditorer. B-uppsats i religionsvetenskap, Södertörns högskola.
- Jarring, Gunnar (1983). "Birgitta Scharzenfeldt och hennes fångenskap hos Kalmuckerna". *Karolinska förbundets årsbok*, ss. 88-119.
- Jarring, Gunnar (1987). "Sweden's diplomatic relations with the Tatars in Crimea". Bergquist, Mats, Johansson, Alf W. & Wahlbäck, Krister (eds.) *Foreign policy and history: studies dedicated to Wilhelm M. Carlgren on May 6, 1987*. Stockholm: Military History. pp. 83-90.
- Karl XI (1918). *Karl XI:s almanacksanteckningar*. Stockholm: Norstedt.
- Larsson, Olle & Marklund, Andreas (2012). *Svensk historia*. Lund: Historiska media
- Laurelius, Olof (1644). *Lijkpredican, öfwer then adle och högwälborne herre, Herr Bengt Oxenstierna, frijherre til Ekebyholm och Söderboo, Sweriges rijkes råd, rijksstalmästare, och general gubernator öfwer Lifland. Hwars saliga lekamen, medh tilbörliq ähreproces och christeliga ceremonier, bleff ledsagat til sin hwijlocammar, vthi Riddarholms kyrckian, den 6 augusti år 1643. Så och en kort relation, om then salige herrens stora föfarenheet, och widt kring om werlden giorda reesor. Hållen och vpläsen dersammelstädes, aff Olavo Laurelio ....* Tryckt aff Henrich Keyser 1644.:
- Leinberg, Karl Gabriel (red.), *Handlingar rörande finska kyrkan och presterskapet Saml. 1 1535-1627, Jyväskylä, 1892*
- Levin, Herman (1896). *Religionstvang och religionsfrihet i Sverige 1686-1782: bidrag till den svenska religionslagstiftningens historia*. Diss. Uppsala : Univ.
- Liljegren, Bengt (2000). *Karl XII: en biografi*. Lund: Historiska media.
- Loenbom, Samuel (1770-1775) *Anecdoter om namnkunniga och märkwärdiga svenska män*. Stockholm. 1:1-6, 2:1-3, 3. 1770-1775. Carlbohm: Stockholm.
- Millqvist, Viktor (1911). *Svenska riksdagens borgarstånd 1719-1866: personhistoriska anteckningar*. Stockholm: Norstedt.
- Norrhem, Svante (2007). *Kvinnor vid maktens sida: 1632-1772*. Lund: Nordic Academic Press
- Quennerstedt, August (red.) (1913). *Karolinska krigares dagböcker jämte andra samtida skrifter*. 8. Lund: Gleerup
- Sorgenfrei, Simon (2018). *Islam i Sverige: de första 1300 åren*. Bromma: Myndigheten för stöd till trossamfund
- Sorgenfrei, Simon (2019). "Vi måste tala om Sverige som mångreligiöst land." *Dagens Arena*, 17 januari. Tillgänglig online: <https://www.dagensarena.se/essa/vi-maste-prata-om-sverige-som-mangreligiost-land/>, besökt 2021-01-28.
- Stiernman, Anders Anton von (red.) (1775). *Samling utaf kongl. bref, stadgar och förordningar &c. angående Sweriges rikets commerce, politie och oeconomie uti gemen, ifrån år 1523. in til närwarande tid. Uppå hans kongl. maj:ts nådigesta befallning giord af And. Anton von Stiernman.: ... =Stockholm. 1-6. 1747-75=. [Del 6] Sjette del. Stockholm, tryckt hos Peter Heszberg 1775..* Stockholm: kungl.tryckeriet.

- Swiecicka, Elzbieta (1997). "Den diplomatiska trafiken mellan Sverige, Tatariet och Osmanska riket, från Gustav Vasas tid till Karl XII." Boström Andersson, Rut (red.). Den nordiska mosaiken: språk- och kulturmöten i gammal tid och i våra dagar: Humanistdagarna [15–16 mars] vid Uppsala universitet 1997. Uppsala: Uppsala Universitet, pp. 291–305.
- Swiecicka, Elzbieta (2002). "The Diplomatic Letters by Crimean Keräy Ladies to the Swedish Royal House." *Rocznik Orientalistyczny*, T. LV, Z.1, 2002: 2
- Swiecicka, Elzbieta (2016). "Johannes Herbinius", *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History*, Volume 8. Northern and Eastern Europe (1600-1700). Ed. Thomas, David & Chesworth, John. Leiden: Brill.
- Tornberg, Carl Johan. (1853). *Codices orientales Bibliothecae Regiae universitatis Lundensis / Supplementa..* Lundae: Litteris Berlingianis
- Westrin, Johan Theodor (1900). "Anteckningar om Karl XII:s orientaliska kreditorer". *Historisk tidskrift*, ss. 1–56.
- Wisén, Eva (2002). "Silver, siden och sändebud från öst" i Ådahl, Karin, Unge Sörling, Suzanne & Wessel, Viveca (red.) (2002). *Sverige och den islamiska världen: ett svenskt kulturarv*. Stockholm: Wahlström & Widstrand, ss. 79-86.
- Wittrock, Georg (1924). "Nils Bielke." Almquist, Johan Axel; Boëthius, Bertil & Hildebrand, Bengt (red.). *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 4, Berndes-Block. Stockholm: Bonnier.
- Zetterstéen, Karl Vilhelm (1952). *De krimiska tatarernas diplomatiska korrespondens med den svenska regeringen..* Uppsala: Östlund, Joachim (2020). *Vid världens ände: sultanens sändebud och hans berättelse om 1700-talets Sverige*. Lund: Nordic Academic Press
- Petrén, Erik (1990). *Kyrka och makt*. Bokförlaget Signum. sid. 174–176
- Onlinematerial**
<http://historiska-personer.nu/min-s/p65356bd8.html>, besökt 2021-01-18. (Ture Bielke.)
<https://forum.rotter.se/index.php?topic=77163.msg1067530#msg1067530>, besökt 2020-12-09. (Om Gustaf Frödings anor – släkten Sandelin)
<https://kansallisbiografia.fi/paimenmuisto/henkilö/2221>, besökt 2021-01-18. (Thure Martini Sandelinus).
https://sv.wikipedia.org/wiki/Thure_Spahandelin, besökt 2020-10-19.
<https://www.geni.com/people/Ture-Bielke/6000000001606231130>, besökt 2021-01-18.
- Arkivmaterial**
 Karlstads stadsbibliotek (KS)
 Fryxell, Fredrik. *Wärmelands Slägte-bok*.
 Stockholms stadsarkiv (SSA)
 Skeppsholms kyrkoarkiv, Födelse- och dopböcker, SE/SSA/0014/C I/1, 1714-1757.
 Svea artilleriregementes församling, A, AB, CI:2, 1734-1746, Bild 38.
 Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Död- och begravningsböcker, SE/SSA/0005J/F/1, 1735-1785.
- Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Död- och begravningsböcker, SE/SSA/0005J/F/1, 1735-1785.
 Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Död- och begravningsböcker, SE/SSA/0005J/F/1, 1735-1785.
 Svea artilleriregementes församlings kyrkoarkiv, Lysnings- och vigselböcker, SE/SSA/0005J/E/1, 1738-1766.
- Riksarkivet (RA)
 Hovförsaml. Kyrkoarkiv. Dopbok 1621.
 Hovstallets räkenskaper från åren 1623–1627, serie Gla, volym 9-10.
 Oxenstiernska samlingen, volym E 516.
 Riksregistraturet, Riksregistraturet, SE/RA/1112.1/B/691 (1718) (Karl XII:s fribrev).
 Tidöarkivet, volym 369. (Bengt Oxenstierna).
 Tyska kyrkans dopböcker, serie C1, volym 1a.
 Ämnessamlingar, Militaria, Svenskarnas skuldsättning i Turkiet och deras orientaliska kreditorer. (Kreditorernas suppliker).
- Övrigt material**
 Uppgift från Jussi Nordquist, informationssekreterare vid Riksarkivet i Åbo, 21 januari 2021.
 Uppgift från Mats Hemström, 1:e Arkivarie/Slottsarkivarie, Riksarkivet, 18 april 2017.